

МЕТОДОЛОГІЯ ПРАВознавства: СПРОБА ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМ ТА КОНЦЕПТІВ РОЗВИТКУ

Київський факультет Національної академії Національної гвардії України
вул. Оборони Києва, 7, 03179, Київ, Україна
E-mail: elenadruchek69@gmail.com

Мета: здійснено спробу проаналізувати окремі проблеми функціонування методології вітчизняного правознавства та визначити основні напрями її розвитку. **Методи дослідження:** феноменологічний, порівняльно-правовий, формально-юридичний, діалектичний, соціологічний, прогностичний. **Результати:** визначено та розкрито зміст окремих проблем вітчизняної методології правознавства, таких як: проблема розуміння поняття методології правознавства та класифікації її методів; проблема внутрішньоорганізаційного розвитку методології правознавства; проблема обумовленості напрямів розвитку правової науки відповідними типами праворозуміння; проблема формування органічного і цілісного категоріально-понятійного апарату юридичної науки; проблема ефективності методологічних новацій у правознавстві. Обґрунтовано перспективні напрями подальших теоретико-правових досліджень проблематики методології правознавства. **Обговорення:** пошук нових раціональних шляхів вирішення наявних проблем функціонування та внутрішніх суперечностей методології правознавства.

Ключові слова: правознавство; юридична наука; теорія держави і права; методологія; метод; інновація.

Постановка проблеми та її актуальність.

В усі часи основним завданням науки було – формувати об’єктивну картину світу, обґрунтувати закономірності розвитку процесів і явищ природничого, технічного та соціального характеру. Сутність та функціонування держави та права є об’єктом вивчення системи юридичних наук: історико-теоретичних, галузевих, спеціально-юридичних. Не викликає сумнівів те, що призначенням правової науки сьогодні, як і раніше, є вироблення знань про державу та право та їх організація у відповідну систему, а також створення способів та засобів розв’язання проблем, що виникають у ході функціонування та розвитку правових явищ [1, с. 23]. Водночас, не слід забувати, що будь-яка теорія виправдовує себе лише на практиці, тобто, основним наслідком розвитку вітчизняної правової науки має бути удосконалення юридичної практики, а у цілому – усього пра-

вового життя українського суспільства. Проте, за загальною оцінкою, функціонування сучасної вітчизняної правознавчої науки не позбавлене певних проблем, однією з яких є недосконалість методологічного інструментарію. Між тим, як справедливо зазначає М.І. Козюбра, своєчасний перегляд і переосмислення методології наукового пізнання предмету, його оновлення та окреслення перспектив подальшого розвитку – є неодмінною умовою не тільки підвищення ефективності досліджень, а й нормотворчої і нормозастосовчої практики [2, с. 3].

Актуальність аналізу проблем функціонування та розвитку правової науки в Україні та визначення найбільш інноваційних концептів розвитку її методології обумовлюється необхідністю примноження наукознавчого потенціалу для розв’язання багатьох нагальних проблем сучасного українського суспільства у цілому та розвитку правової науки зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Фундаментальну проблематику функціонування та удосконалення сучасної юридичної науки досліджували такі вчені, як С.Д. Гусарев, М.І. Козюбра, О.В. Петришин, П.М. Рабінович, В.В. Селіванов, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко та ін. Проблеми методології наукового пізнання предмету сучасного правознавства розробляють І.А. Безклубий, А.А. Козловський, М.С. Кельман, Л.А. Луць, Н.М. Оніщенко, В.В. Середюк та ін. Незважаючи на постійну увагу зазначених та інших вчених до проблем методології, усе ж не вирішеними залишаються питання загальної характеристики методологічної ситуації у вітчизняному правознавстві та тенденції його розвитку в контексті нових параметрів функціонування правової системи України та нових завдань, які стоять перед юридичною наукою. Вказане обумовлює необхідність наукового дослідження існуючих проблем методології правознавства та визначення основних концептів її подальшого розвитку, що і буде метою цієї статті.

Виклад основного матеріалу. Одним із напрямів розвитку сучасної правової науки є переосмислення ролі методології у пізнанні державно-правових явищ. Таке переосмислення обумовлюється низкою чинників зовнішнього та внутрішнього характеру, серед яких, зокрема: інтеграційні процеси у Європі та світі; зближення правових систем; розвиток потенціалу науки у цілому і юридичної, зокрема; перехід від світогляду методологічного монізму до методологічної множинності тощо. Аналіз основних напрямів і етапів розвитку методології правознавства свідчить про те, що поряд із успіхами, в її змісті наявні внутрішні суперечності, детерміновані різновекторними чинниками, а основні концепти методології правознавства так чи інакше пов'язані із проблемами розвитку суспільства, науки, права, правової системи в умовах нових соціально-економічних, політичних реалій та глобальних змін в світоглядних основах суспільства. Спробуємо визначити основні проблеми методології правознавства та окреслити можливі концептуальні напрями, в межах яких зазначені проблеми можуть бути розв'язані.

1. Проблема розуміння поняття методології правознавства та класифікації її методів. Незважаючи на те, що поняття «методологія» є широковживаним, наразі не існує чіткого його розуміння, і тим більше, не існує чітких критеріїв розмежування понять «юридична наука», «юриспруденція», «правознавство». Так, існує точка зору, що правова або юридична наука (науки), правознавство, юриспруденція – це слова-синоніми, які відображають сукупність наук про право та державу у їх взаємодії. Відповідно, під правознавством розуміють галузь спеціальних гуманітарних, соціально-політичних наук, що забезпечують теоретичне пізнання та прикладне обслуговування державно-правової дійсності [3, с. 7]. На думку В. Сирих, поняття правової та юридичної науки є тотожними, і під зазначеними поняттями слід розуміти єдність системи знань про державу та право, діяльність вчених-правознавців, що здійснюється з метою розвитку, удосконалення системи цих знань та активного впливу правової науки на вирішення актуальних проблем політико-правової практики, формування правової культури населення та підготовки професійних юридичних кадрів [4, с. 19]. На нашу думку, різницю між зазначеними поняттями слід встановлювати за предметом (сферою) охоплення та методологією, пам'ятаючи при цьому, що серед поняттєвого багатоманіття наразі переважає вживання терміну «правова наука» та розуміння останньої як системи наукових знань, предметом якої є закономірності становлення, функціонування та розвитку правових явищ і способів та засобів конструювання правової дійсності. Аналізуючи критерій методології, слід взяти до уваги найбільш поширене її визначення як системи принципів і способів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності, а також як вчення про цю систему. На думку М.С. Кельмана, зміст та обсяг понять «методологія правознавства» і «методологія права» слід розмежовувати на ґрунті уявлень про правознавство як науку з характерними для неї особливими методами пізнання і про право з властивою для нього системою методів правового регулювання [5, с. 42]. Сучасна наука також не має однозначної відповіді на питання класифікації методів наукового пізнання. Найчастіше систему методів правових досліджень моделюють як ієрархічну систему, яку складають: загальнонаукові методи;

загальні методи правової науки; спеціальні (приватнонаукові) методи. На думку Р.М. Шевчука, методологічну систему правової науки складають не лише методи, а також наукові принципи, закони, категорії. Тому найдоцільнішим є виділення таких рівнів методології пізнання теоретико-правових явищ: 1) філософські принципи; 2) закони і категорії діалектики і логіки, які виконують гносеологічну та методологічну функції; 3) загальнонаукові принципи; 4) загальнонаукові методи; 5) міждисциплінарний та дисциплінарний методи; 6) закони, категорії, поняття окремих наук, які виконують методологічну функцію і є інструментом дослідження [6, с. 38]. Віддаючи належне усім існуючим поглядам на систему методології правової науки, зазначимо, що найбільш об'єктивно вважаємо структурно-ієрархічну побудову методів теорії держави і права, яка виглядає таким чином: 1) загальні (філософські) методи; 2) загальнонаукові методи; 3) приватно-наукові методи; 4) спеціальні методи.

2. *Проблеми внутрішньоорганізаційного розвитку методології правознавства.* Структура методології правознавства, як показують сучасні дослідження, піддається різним оцінкам. Як вважає Т.Г. Лешкевич, у структурі методології правознавства можна виділити дві складові: інструментальну, де формуються вимоги, які забезпечують протікання розумових і практичних операцій, визначається не зміст, а хід думки і дії; і конструктивну, спрямовану на приріст знання, отримання нового змісту [7, с. 350]. Ми вважаємо, що зазначену структуру слід доповнити ще однією складовою методології правознавства, а саме – внутрішньоорганізаційною, яка визначає внутрішній потенціал методології як інструментарію наукового пізнання. На нашу думку, основний вектор внутрішньоорганізаційних проблем методології правознавства пов'язаний з тим, що сучасна вітчизняна юридична наука певною мірою є пострадянською наукою, і, незважаючи на досить помітну тенденцію до пошуку нових наукових напрямків та інструментів, нею ще не подолано такі негативні риси, як депарадигмальність; заполітизованість; відсутність власних фундаментальних концепцій; нечіткість наукознавчих критеріїв.

Аналізуючи проблеми розвитку вітчизняного правознавства, Л.А. Луць, зокрема, до зазначеного переліку також відносить: дефіцит методології; низький рівень напрацювань у логіко-методологічному розділі; наявність суттєвих прогалин та недоліків у дослідженні питань аксіології юриспруденції; перебільшення ролі одних філософських чи соціологічних парадигм та недооцінка інших; відсутність критеріїв для пошуку оптимальних засобів пізнання та конструювання правової дійсності [1, с. 23-25]. Зрозуміло, що такий стан речей обумовлює відсутність приросту наукових знань і ускладнює належний розвиток правової науки, який, на нашу думку, може бути забезпечений шляхом усвідомлення та нівелювання зазначених негативних тенденцій.

3. *Обумовленість напрямів розвитку правової науки відповідними типами праворозуміння.* Однією з центральних проблем правознавства залишається проблема праворозуміння. Якщо розуміти праворозуміння як інтелектуальний процес осмислення права, певне його бачення, виражене в конкретних концепціях про його функціонування, викладене письмово і оприлюднене шляхом опублікування, то існуючі наразі концепції праворозуміння існують у межах трьох найголовніших – природно-правової, соціологічної, нормативістської. Водночас, помітною є тенденція до формування теоретичної побудови, здатної поєднати позитивістський і природно-правовий напрями у розумінні права, а саме – концепції *інтегративного праворозуміння*. Відповідно, вектор розвитку методології правознавства, на нашу думку, має бути спрямований на загальнонаукову єдність позитивістських, природно-правових і соціологічних моделей. При цьому, слід погодитися із Р.А. Калюжним, що вже зараз досить потужним напрямом методології права є *соціологізація юридичних знань*, який передбачає розгляд правової проблематики у більш широкому контексті – суспільства у цілому, а не лише його державної організації, опосередкованої відносинами виключно з приводу формування та реалізації державної влади [8, с. 38]. Таким чином, вважаємо, що нівелювання предметні розбіжності у методології праворозуміння пов'язане із подальшим використанням саме соціологічно-інтегративного підходу.

4. *Формування категоріально-поняттєвого*

апарату є статичною проблемою (і відповідно – напрямом розвитку) методології правознавства. Найчастіше під категоріально-поняттєвим апаратом розуміють систему погоджених та взаємозалежних понять і категорій, які за суттю і змістом визначаються предметом дослідження та забезпечують логіко-юридичну організацію знань про нього. У цілому, формування категоріально-поняттєвого апарату правознавства не відрізняється від універсальної процедури його формування в інших сферах наукового знання, та полягає, головним чином, у абстрагуванні, відволіканні від несуттєвих, неголовних рис і властивостей того чи іншого явища; у виявленні і фіксуванні закономірностей розвитку, незмінної їх повторюваності (алгоритму); у встановленні найбільш істотних і загальних (типових) ознак, властивих всьому класу (виду, типу) цих явищ, за якими вони відрізняються від інших [9, с. 127]. Наразі, за авторитетними оцінками, категоріально-поняттєвий апарат правознавства є доволі аморфним. Мабуть, це обумовлене тим, що у юридичній науці протягом багатьох років висловлювалися сумніви в доцільності спеціального вивчення правових категорій і самостійної розробки понятійної системи теорії права. Сама постановка питання про пізнавальне значення юридичних понять розглядалася як данина формально-догматичному методу. Але в міру усе більше глибокого філософського осмислення правознавством своїх теоретичних проблем ставало ясно, що подібна оцінка не витримувала зіставлення з висновками матеріалістичної діалектики про значення правильних, серйозних абстракцій і категорій у теоретичній, науково-пізнавальній діяльності [10, с. 17-18]. Погоджуємося із професором М. Пановим у тому, що цілком позитивними і закономірними явищами у процесі розвитку методології правознавства є трансформація доктринальних понять у легальні, а також входження у загальний категоріально-поняттєвий апарат теорії держави та права нових понять і категорій, сформованих і відокремлених у правових науках і галузях права, що розвиваються [11, с. 57]. Вважаємо зазначене одним із потужних напрямів удосконалення і розвитку методології правознавства.

5. *Проблема ефективності методологічних новацій.* Найчастіше під методологічними новаціями розуміється сукупність принципів і методів, орієнтованих на створення варіантів принципово нового розуміння опису світу, а також на пошук принципово нових способів вирішення давно існуючих проблем [12, с. 464]. Як справедливо зазначає І.В. Манжул, ефективність застосування того чи іншого інноваційного методу залежить від комплексності підходу до розгляду та пізнання того чи іншого явища, процесу, що обумовлюється наявністю взаємозв'язків і взаємозалежності сторін та властивостей явищ правової реальності [13, с. 16]. Серед сучасних методологічних новацій, використання яких у майбутніх теоретико-правових дослідженнях можна прогнозувати як перспективне, слід назвати: *синергетичний метод*, який передбачає розгляд правових інститутів як «еволюційного цілого», і ґрунтується на тій ідеї, що джерелом появи нової організації виступає невривноваженість. Відповідно, будь-який правовий інститут може бути поставлений в умови невривноваженості для появи ефекту посилення узгодженості його елементів, а досліднику необхідно відстежувати шлях такого розвитку, і лише за необхідності застосовувати заходи щодо коригування розвитку інституту в напрямку мети; *метод абдукції* (формування умовиводів на основі емпіричних фактів і попереднього висунення їх гіпотези паралельно з дослідженням фактів, встановлення певних взаємозв'язків між фактами і пошук правдоподібної пояснювальної гіпотези); *метод кейсів* (аналіз, вирішення та опис ситуацій, як змодельованих, так і реальних, які не вписуються в традиційну систему пояснень, і пошук найбільш ефективного способу їх вирішення); *метод дослідження куматоїдних* («плаваючих», нестійких, хвилеподібних) об'єктів, що полягає у пошуках системної якості об'єктів, яка утворюється і зникає; *метод юридичної герменевтики*, сутністю якого є збагнення сенсу позитивно-правових установлень, інтерпретації правових норм, осмислення всієї правової дійсності у цілому тощо. Крім того, слід наголосити на важливості поєднання методів соціології та гносеології, що у контексті методології права може бути особливо плідним. Вважаємо, що досягнення сутності зазначених та інших методів наукового пізнання, як інноваційних, так і традиційних, буде сприяти створенню органічної системи методології право-

знавства.

Висновки. Таким чином, з урахуванням значеного, приходимо до висновку, що серед проблем методології правознавства, які наразі існують, особливої уваги дослідників потребують: 1) проблема розуміння поняття методології правознавства та класифікації її методів; 2) проблема внутрішньоорганізаційного розвитку методології правознавства; 3) проблема обумовленості напрямів розвитку правової науки відповідними типами праворозуміння; 4) проблема формування органічного і цілісного категоріально-поняттєвого апарату правової науки; 5) проблема ефективності методологічних новацій. Зазначені проблеми, з метою їх розв'язання, пропонується розглядати як перспективні напрями теоретико-правових досліджень.

Література

1. Луць Л. Сучасна українська правова наука: деякі проблеми та перспективи. *Історико-правовий часопис*. 2016. № 2. С. 20-26.
2. Козюбра М.І. Правознавство, наука, методологія: еволюція підходів до їхніх взаємозв'язків. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2018. Том 1. С. 3-8.
3. Философия для юристов: учебник для студентов высших учебных заведений. Москва: Изд-во «Омега-Л», 2009. 412 с.
4. Сырых В.М. История и методология юридической науки: учебник. Москва: Норма: Инфра-М, 2012. 464 с.
5. Кельман Михайло. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку. *Психологія і суспільство*. 2015. № 4. С. 33-45.
6. Шевчук Р.М. Методологія наукового пізнання: від явища до сутності. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 1 (11). С. 31-45.
7. Лешкевич Т.Г. Философия и теория познания. Москва: ИНФРА-М, 2013. 408 с.
8. Калюжний Р.А., Шапенко Л.О. Юриспруденція: від витоків до сучасності. *Юридичний вісник*. 2016. № 3(10). С. 32-39.
9. Конкин М.И. Проблема формирования и развития философских категорий. Москва: Высшая школа, 1980. 245 с.
10. Ноздрин О. До визначення понятійно-

категоріального апарату у загальній теорії держави і права. *Юридичний вісник*. 2010. № 2. С. 17-22.

11. Панов М. Проблеми методології формування категоріально-понятійного апарату юридичної науки. *Право України*. 2014. № 1. С. 50-60.

12. Философия и методология науки / под ред. проф. Ч.С. Кирвелля. Минск: Вышейшая школа. 2012. 639 с.

13. Манжул І.В. Визначення методів пізнання в науковій літературі. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 11. С. 11-17.

References

1. Luc' L. Suchasna ukrai'ns'ka pravova nauka: dejaki problemy ta perspektvyu. *Istoryko-pravovyj chasopys*. 2016. № 2. S. 20-26.
2. Kozubra M.I. Pravoznavstvo, nauka, metodologija: evolucion pidhovid do ihnih vzaemovz'jazkiv. *Naukovi zapysky NaUKMA. Juridychni nauky*. 2018. Tom 1. S. 3-8.
3. Filosofija dlya uristov: uchebnik dlja studentov vyshih uchebnyh zavedenij. Moskva: Izdatel'stvo «Omega-L», 2009. 412 s.
4. Syryh V.M. Istorija i metodologija juridicheskoy nauki: uchebnyk. Moskva: Norma: Infra-M, 2012. 464 s.
5. Kel'man Muhajlo. Metodologija suchasnogo pravoznavstva: stanovlennja ta osnovni naprjamy rozvytku. *Psihologija i suspil'stvo*. 2015. № 4. S. 33-45.
6. Shevchuk R.M. Metodologija naukovogo piznannja: vid javysha do sutnosti. *Filosofs'ki ta metodologichni problemy prava*. 2016. № 1(11). S. 31-45.
7. Leshkevich T.G. Filosofija i teorija poznanija. Moskva: INFRA-M, 2013. 408 s.
8. Kaljuzhnyj R.A., Shapenko L.O. Jurespyndencija: vid vytokiv do suchasnosti. *Juridychnij visnyk*. 2016. № 3(10). S. 32-39.
9. Konkin M.I. Problema formirovanija i razvitija filosofhkih kategorij. Moskva: Vyshaja shkola, 1980. 245 s.
10. Nozdrin O. Do vyznachenja ponjatijno-kategorial'nogo aparatu u zagal'nij teori` dershavy i prava. *Juridychnij visnyk*. 2010. № 2. S. 17-22.
11. Panov M. Problemy metodologij formuvannja kategorial'no-ponjatij'nogo aparatu juredichnoj nauky. *Pravo Ukrai`ny*. 2014. № 1. S. 50-60.
12. Filosofija i metodologija nauki / pod red. prof. C.S. Kirvelja. Minsk: Vyshaja shkola. 2012. 639 s.

O. Druchek

METHODOLOGY OF LAW ENVIRONMENT: TRYING TO UNDERSTAND AND THE PROBLEM AND DEVELOPMENT CONCEPTS

Kyiv Faculty of the National Academy of the National Guard of Ukraine
Defense of Kyiv str., 7, 03179, Kyiv, Ukraine
E-mail: elenadruchek69@gmail.com

Purpose: an attempt was made to analyze some problems of functioning of the methodology of national law and to identify the main directions of its development. **Research methods:** phenomenological, comparative-legal, formal-legal, dialectical, sociological, prognostic. **Results:** the content of particular problems of the national methodology of jurisprudence is identified and revealed. Prospective directions of further theoretical and legal researches of problems of methodology of jurisprudence are substantiated. It is proved that the analysis of problems of functioning and development of legal science in Ukraine and determination of the most innovative directions of its methodology is necessitated by the need to increase the potential of legal science to solve many problems of modern Ukrainian society and the development of domestic legal science. It is substantiated that the contradictions in the methodology of jurisprudence are caused by various factors, and the basic concepts are connected with problems of development of society, science, law, legal system in the new socio-economic, political conditions and changes in the system of values and world outlook of society. It is proposed to differentiate the content and scope of the concepts of «jurisprudence methodology» and «methodology of law» on the basis of representations of jurisprudence as a science with characteristic methods of cognition and law with the inherent system of methods of legal regulation. Opinion on the allocation of the system of methods of jurisprudence: 1) general (philosophical) methods; 2) general scientific methods; 3) private scientific methods; 4) special methods. The problem of internal organization of jurisprudence methodology is investigated. It is proposed to distinguish in its structure the following components: 1) instrumental; 2) constructive; 3) internal organizational. The main shortcomings of the internal organization of the methodology of jurisprudence are identified. It is proved that the basic directions of development of methodology of law depend on the concept of understanding of law. The tendency of priority of integrative legal understanding of law and socialization of legal knowledge is established. The expediency of development of methodological researches within the limits of sociological-integrative approach is substantiated. The prospects of expanding the categorical-conceptual apparatus of jurisprudence by transforming the doctrinal concepts into legal ones and introducing new concepts and categories formed and separated in the legal sciences and branches of law are determined. Innovative methods of researching the problems of law have been characterized and identified as effective methods such as: synergistic, hermeneutics, case method, abductions and others. Discussion: search for new rational ways of solving existing problems of functioning and internal contradictions of jurisprudence methodology.

Keywords: jurisprudence; legal science; theory of state and law; methodology; method; innovation.